

# Нове життя репресованих словників



Книгарня "Є".  
21.03.2008 р.  
Виступ  
Е. Сверстюк

21 березня 2008 р. у київській книгарні "Є" (вул. Лисенка, 3) відбулася презентація електронної версії "Російсько-українського словника", підготовленої працівниками Комісії для складання словника української живої мови і виданою під орудою Української Академії Наук (1924-1932) за редакцією акад. А.Ю. Кримського та акад. С.О.Єфремова. Цей, як писав Іван Огієнко, "найцінніший словник, що має в нас епохове значення", на довгі роки було несправедливо вилучено з мовного життя української спільноти (наприклад, в Національній бібліотеці ім. В. Вернадського є тільки 1-й його том). Нарешті цю працю повертають читачам. Словник розміщено в Інтернеті (<http://krym.linux.org.ua>, <http://r2ru.org.ua>).

Організувало цю роботу київське видавництво "К.І.С.", (директор Юрій Марченко); електронну версію 3-х томів словника (літери А-П) підготував Олександр Телемко, програмне забезпечення Андрія Рисіна. Електронні варіанти словника дійшли до читача за сприяння О. Кочерги, В. Кубайчука, В. Старка. Видання електронної версії уможливлено завдяки фінансовій допомозі від Наукового товариства ім. Т.Шевченка з Фонду імені Івана Романюка. На жаль, за словами директора видавництва, перевидати паперовий словник без державного фінансування неможливо, а в рамках державної програми "Словники України" цю справу відмовилися підтримати. 400 компакт-дисків безкоштовно відіслано в університети, школи, видавництва, редакції.

**Серед репресованих словників**, які також вміщено на компакт-диску: "Норми літературної української мови" О. Сиявського, Х., 1931; "Правописний словник" Г. Голоскевича, Х., 1929; "Російсько-український словник" О. Ізюмова; "Російсько-український словник правничої мови"; "Російсько-український словник термінів фізики і хімії" М. Вікула; "Російсько-український словничок термінів природознавства і географії" К. Дубняка; "Російсько-український фразеологічний словник" В. Підмогильного та Є. Плужника, К., 1927; "Словник ділової мови" М. Дорошенка, М. Станіславського, В. Страшкевича; "Словник природничої термінології"; "Словник технічної термінології" І. Шелудька, Т. Садовського; "Український стилістичний словник" І. Огієнка.

Академічний російсько-український словник мав вийти у 4-х томах. Як писали члени редколегії в Передмові: "*Словник відбиває той великий поступ, що зробила українська літературна мова протягом останніх десятиліть, а надто останніх років, коли вона сталася органом широкого культурного і державного вжитку* (с. VII)... *Порядок для розміщення українських синонімів такий, що після кожного російського слова подається попереду те українське слово, котре найбільше вживається в літературній українській мові і найбільше віддає собою точний зміст російського слова*". Юрій Шевельов ще 1954 р. зазначав: "*Працівники академії впровадили багатючий фразеологічний матеріал і ілюстрації з українських текстів — в обсягу, не знатому перед тим ні після того в українському словниці. Фактично вони дали, особливо в другому й третьому томі, український синонімічно-фразеологічний словник*"...

Том 1 (літери А-Ж), за ред. В.М.Ганцова, Г.К.Голоскевича та М.М.Грінченкової, вийшов 1924 р. (головним редактором тому був акад. А.Ю.Кримський). Наступний том 2 (літери З-Н, у трьох випусках) за ред. акад. А.Ю.Кримського підготовлено у 1929-1932 рр., том 3 (літери О-П, у двох випусках) за ред. акад. С.О.Єфремова — у 1927-1928 рр., а том 4 (літери Р-Я) за ред. акад. С.О.Єфремова був складений у друкарні, але літери було наказано розсіпати, і том знищили. Доля рукопису залишається невідомою. Знищення 4-го тому і заборона 1-3 томів були наслідком зміни політичного

курсу уряду УРСР. З 1933 р. вся словникарська діяльність УАН була проголошена шкідливою, співробітників-лексикографів було звільнено й заарештовано, а кого й страчено, видані словники вилучено з ужитку. То почалася доба "зелених" словників і "жовтого" правопису, — як сказав під час презентації Євген Сверстюк.

Високо оцінюють рівень Словника сучасні фахівці.

Михайлина Коцюбинська, літературознавець, заслужений діяч науки і техніки України: "*За багатством української лексичної частини словник цей досі не перевершено, адже він містить лексику, що вже на зламі 20 - 30-х років потрапила під заборону, як "буржуазно-націоналістична" і не увійшла до пізніших, санкціонованих владою, словників. Причому йдеться не тільки про лексику, а й про питому українські моделі словотвору. Це чи не єдиний словник, що дає змогу відчутти дух української мови — як розмовної і діалектної, так і наукової та офіційно-ділової. У ньому немає штучно введених елементів, запозичених з російської мови, що стало нормою для всіх пізніших словників*".

Євгенія Карпіловська, д. філол. н., проф., зав. відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України: "*Завдяки зіставленню з російськими відповідниками Словник ... виразно засвідчує самобутність українських моделей номінації та словотворення. На цьому тлі уважний читач легко уявить моделі, навіязані українській мові в період її примусового "злиття" з російською ... на зразок рос. *отбелить* та укр. *вибілити*, але не *відбілити*; *покручі* з українськими російськими коренями, пор.: рос. *бродить* (про вино, мед) й укр. *квасити*, *шумувати*, *мусувати*, *бухтіти*, *грати*, але не *бродити*. Обговорюваний Словник на доказ активності таких знівельованих номінацій подає похідні від них (*квасильний*, *квасильня*, а не *бродильний*, *бродильня*) і стійкі словосполучення з ними, пор. *граний мед*. Стійкі образні словосполучення доводять самобутність передавання певних понять в українській мові, пор. рос. *брожение умов* і подане в Словнику *заколот у настроях*, а не *бродіння умів*, як радять читачам навіть найсучасніші українські перекладні словники*".

Ольга Кочерга, к. фіз.-мат. н., ст. н. п. Інституту теоретичної фізики ім. М.Боголюбова НАН України: "*Ми з подивом і радістю побачили в ньому терміни та терміносполучення, що їх знаходили після тривалих суперечок та пошуків, вважали своїми новотворами чи розмовною фаховою лексикою. Виявилось, що ці (такі потрібні сучасним природничим наукам) слова не просто існували, їх зафіксовано навіть в загальнономовному академічному Словнику! Зокрема це дієслова *кристалити(ся)*, *закристалити(ся)* та відповідні віддієслівні іменники *кристалювання*, *скристалювання*. Навіть з урахуванням незворотної зміни "*кристаль - кристал*", ці слова самою своєю наявністю свідчать про те, що поява суфікса *-із-* в сучасних термінах кристалізуватися та кристалізування та зникнення дієслова *доконаного* виду разом з іменником, що позначає завершений процес, є наслідком примусового втручання в терміносистему і штучного уподібнення українських термінів російським*".

Лариса Масенко, д. філол. н., зав. кафедри української мови Національного університету "Кієво-Могилянська академія": "*Одним з актуальних завдань сучасної мовознавчої науки є порівняльний аналіз лексики академічного словника 20-х років з реєстрами лексикографічних праць, виданих пізніше, що дасть можливість кодифікувати в сучасній українській мові безпідставно вилучену з неї лексику*".

Лариса Кислюк